

Bykongernes fald? Magistraten i Aalborg 1619–1682

Jakob Ørnbjerg

Nordjyske Museer

Abstract: The fall of the city kings. The magistrate in Aalborg 1619–1682

In 1619, Aalborg's city fathers could be described as self-pronounced city kings with a firm grip on power who enjoyed various economic and social advantages and privileges that were not shared with the common citizens. After the Emperor's War (1625–1629), the government's demands for a greater work effort and more effective administration put the reign of the old city kings under pressure. Many tasks were subsequently handed over to Aalborg citizens or professionals. The increased workloads after the Emperor's War are reflected in the social composition of the city fathers. From the 1650s, less wealthy merchants and bureaucrats dominated the executive council. This development culminated in 1682, when Christian V fired the magistrate and deployed a new one.

Keywords: Aalborg, city kings, magistrate, bureaucrats, work load

Den nye rådmænd

I 1598 blev den tyske købmand Didrik Grubbe optaget som rådmænd i magistraten i Aalborg.¹ For Grubbe blev dette begyndelsen på en 45 år lang karriere som først rådmænd (1598–1630) og dernæst borgmester (1630–1643). I 1598 fik Grubbe adgang til en verden af privilegier, indtægter og frynsegoder, der ikke var andre af byens borgere

¹ Tauber & Nielsen 1879–1880, s. 127.

forundt. Samtidig gennemgik magistraternes sammensætning og arbejdsopgaver i både Aalborg, Danmark og Europa store og radikale forandringer.

Fra bykonger til bureaukrater

Forandringerne kan først og fremmest forklares med den militære udvikling, hvor enorme legehære, krudt og kugler fra og med 1550'erne afløste Middelalderens pansrede adelsrytteri. Kun de etablerede fyrstestemagter kunne løfte sådanne rekrutterings- og finansieringsopgaver. Dette gjorde staten til den eneste ihændehaver af voldsmonopolet.² Borgerne i Europas små og store byer mærkede navnlig forandringerne ved hyppigere og hyppigere skatteudskrivninger. I kølvandet på skatteudskrivningerne fulgte snart fyrsternes ordrer, krav og spørgsmål om alt fra bybefæstningernes vedligeholdelse til fattighjælpens organisering og implementeringen af nye politivedtægter.³ De lokale magistrater fik sværere og sværere ved at imødekomme disse mange og nye krav. Efter historikeren Alexander Cowans vurdering resulterede den voksende arbejdsbyrde "... *in increasing importance of lawyers and the creation of specialized bodies to deal with individual aspects of government*".⁴ I forlængelse heraf har Christopher R. Friedrichs i *Urban Politics in Early Modern Europe* påpeget, hvordan de nye bureaukrater flere steder stødte de gamle magistrater fra tronen.⁵ Sådan gik det blandt andet i 1630'ernes Stockholm, hvor de velstående købmænd, der tidligere havde domineret magistratsposterne, nu blev afløst af professionelle og universitetsuddannede embedsmænd.⁶

2 Jespersen 1999, s. 87.

3 Clark 2009, s. 204; Cowan 1998, s. 42.

4 Cowan 1999, s. 40.

5 Friedrichs 2000, s. 68.

6 Ericson 1988, s. 328–329 og s. 334–336.

Niels Christensen var rådmand i Aalborg 1587-1607. Arbejdsindsatsen som rådmand var ikke mere krævende, end at Niels Christensen sagtens kunne finde tid til at passe sin omfattende købmandsforretning med køb og salg af korn, salt og tømmer. Her ser vi rådmanden med sin familie på deres gravminde i Vor Frue Kirke i Aalborg.

Foto: Flemming Sørensen. Kan ikke genbruges uden tilladelse.

Kongemagten og magistraten – nye magtforhold

For Danmarks vedkommende manifesterede kongemagtens voksende indblanding sig i, at Christian 4. (r. 1596–1648) i 1619 offentliggjorde en købstadsreform, der havde til hensigt at modernisere og kontrollere det middelalderlige bystyre.⁷ Herefter gik der 63 år, inden efterfølgeren, Christian 5. (r. 1670–1699), i 1682 iværksatte en forordning, der skulle reducere antallet af borgmestre og rådmænd i de enkelte byer.⁸

Allerede i Christian 4.s regeringstid blev det også i de danske byer i stigende grad professionelle embedsmænd, der på borgerskabets bekostning

⁷ Munch 1977, s. 51.

⁸ Munch 1977, s. 84.

opnåede øget indflydelse på bystyret.⁹ For den fynske by Odenses vedkommende har Knud. J.V. Jespersen fremhævet tre karakteristiske udviklingstendenser, der ændrede arbejdsforholdene for magistraten og den førte lokalpolitik i årene 1559–1660.

For det første skete der en svækkelse af magistratens selvstyre, mens der for det andet nu i højere grad end tidligere blev stillet krav til magistratens arbejdsindsats og politisk administrative indsigt fra kongemagtens side.¹⁰ For det tredje skete der tillige en professionalisering af det lokale forvaltningsapparat. Jespersen har i sagens natur kun fokus på Odense, men karakteriserer ikke desto mindre disse lokale udviklingslinjer som udtryk for en generel tendens i 1600-tallets danske byer.¹¹

I modsætning til Odense haves der for øjeblikket ikke mange informationer om de mulige ændringer i magistratens sammensætning og arbejdsforholdene i Didrik Grubbes Aalborg, en af de største handels- og havnebyer i de danske konges riger og lande. Emnet fylder ikke meget i bind to af den officielle *Aalborgs Historie*, der udkom i 1988, og som dækker perioden 1534–1680.¹² Til trods herfor konkluderes der i dette værk, at magistraten (1534–1619) var domineret af ”*de mest velhavende købmænd*”, mens det for perioden 1619–1680 anføres, at der i 1660’erne nu fandtes rådmænd, der udelukkende levede af embedets indtægter.¹³ På en eller anden måde skete der i årene 1534–1680 et skred fra en magistrat domineret af velstående købmænd til rådmænd, der levede af embedet. Nogen nærmere forklaring på disse ændringer får man til gengæld ikke.

Hensigten med dette kapitel er derfor at undersøge og kortlægge, om de af Jespersen skitserede udviklingslinjer var til stede i Aalborg? Det være sig svækkelsen af magistratens selvstyre, kongemagtens voksende krav til arbejdsindsatsen og de professionelle embedsmænds indtog.

Herigennem vil det blive belyst, om disse forandringer, som i både Europa og Odense bragte de gamle bykonger til fald, også gjorde sig gældende i Aalborg.

9 Jespersen 1989, s. 55.

10 Jespersen 1984, s. 182–183.

11 Jespersen 1984, s. 183.

12 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 293–207.

13 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 109 og s. 206.

Tidsmæssigt vil vi koncentrere os om de 63 år mellem 1619 og 1682. Udgangspunktet er 1619, hvor Christian 4.s købstadsreform blev offentliggjort. Undersøgelsen afsluttes 63 år senere, i 1682, hvilket der er to grunde til. Det var som bekendt året, hvor Christian 5. kom med sin købstadsreform. På det lokale plan var det desuden i 1682, at samtlige borgmestre og rådmænd i Aalborg blev afskediget som følge af en større korrupsionsskandale. Det betød et endegyldigt farvel til de sidste af de mænd, der havde domineret bystyret siden 1640'erne og op gennem 1650'erne.¹⁴

Inden vi ser nærmere på udviklingen i Aalborg i perioden 1619–1682, vil det være på sin plads at præsentere magistratens sammensætning, arbejdsopgaver, indtægter og privilegier, som de tog sig ud i 1619, året for offentliggørelsen af Christian 4.s købstadsreform.

Bykonger

I *Den Danske Ordbog*, der dækker moderne danske ord siden 1950, defineres en ”bykonge” som en ”borgmester, der har siddet solidt på posten gennem mange år (og som evt. styrer kommunen på en enevældig måde”).¹⁵ Men giver det så mening at bruge en så moderne betegnelse i 1619? Når Aalborg dette år blev styret af hele to borgmestre og seks rådmænd?

Indledningsvist kan det anføres, at borgmester- og rådmandsposterne var at betragte som livsvarige embeder, og derudover at de samme embeder siden 1422 havde været forbeholdt købmændene, mens håndværkerne ikke kunne komme i betragtning.¹⁶ Noget demokratisk foretagende eller nogen anden form for fast valgprocedure var der heller ikke tale om. Når der som følge af dødsfald, fratrædelser eller borgmestervalg opstod behov for nye rådmænd, udvalgte den siddende magistrat selv en ny rådmand. I forhold til valgbarhedskriterierne var det ambitionerne, evnerne, formuen, fordelagtige ægteskaber og måske en medfølgende magtfuld svingerfar, der kunne åbne for en plads i magistraten.¹⁷

¹⁴ Poulsen & Christensen 1990, s. 18.

¹⁵ www.ordnet.dk (1. februar 2020).

¹⁶ Mackeprang 1975, s. 53.

¹⁷ Ørnbjerg 2011, s. 265–266.

Enkelte gange ser det ud til, at rådmændene blev udnævnt i hold. I 1598 blev ikke blot Didrik Grubbe, men også fem andre købmænd udnævnt til rådmænd. De næste to store udnævnelsesrunder kom i 1630 og 1651, hvor der begge år blev udpeget fire nye rådmænd.¹⁸

Skal man sætte ord på magistratens arbejdsopgaver i 1619, drejede det sig om repræsentation af byen udadtil, forsvar af borgerne og opsyn med byens finanser. Hertil kom opretholdelse af lov og orden vedrørende alt fra brandbekæmpelse og renovationsvæsen til kontrol med torvehandlen og fødevarepriserne.¹⁹ Desuden sad magistraten hver uge som dommere i rådstueretten, hvor de dømte i de forelagte retssager og opkrævede de bøder, som byen havde krav på.

Embedet som borgmester eller rådmand var ulønnet, men man fritog som regel sig selv fra at betale skat, ligesom embederne gav adgang til indtægter og privilegier, der ikke var andre borgere forundt.²⁰ Her gjaldt det ikke mindst retten til en andel i de bøder, lejeindtægter og afgifter, der blev opkrævet på byens vegne.²¹ Man havde desuden førstekøbsret til fremmede skibes last af vesteuropæiske luksusvarer og fastlagde byens fødevarepriser.²² Her har ikke mindst kontrollen med kornpriserne været til gavn for magistratsmedlemmerne, der alle handlede med korn.²³

Endelig kunne man tage sig godt betalt for leverancer af byggematerialer og købmandsvarer til byens behov. Et obligatorisk indslag var desuden indtagelsen af store mængder af spegesild, hvedebrød, kringler, nødder, frugt, ost, brændevin, tysk øl og franske vine på byens regning.²⁴ Bortset fra, at de to borgmestre hvert år ved juletid fik udbetalt et lidt større pengebeløb og lidt mere vin end rådmændene og desuden havde ret til et lod peber fra hver fremmed urtekræmmer til det årlige pinsemarked, var der ellers ikke forskel på indtægterne som borgmester og rådmand.²⁵

18 Ørnbjerg 2011, s. 73.

19 Mackeprang 1975, s. 102–103; Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 15.

20 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 109.

21 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 109.

22 Wulff 1868–1869, s. 153.

23 Wulff 1868–1869, s. 123.

24 Wulff 1882–1883, s. 110–111.

25 Wulff 1868–1869, s. 146.

Men hvad krævede det så at fungere som borgmester eller rådmand i Aalborg i 1619? For overhovedet at komme i betragtning som rådmand skulle man først og fremmest ernære sig som købmand. I *Urban Politics in Early Modern Europe* har Christopher R. Friedrichs dertil påpeget vigtigheden af, at den enkelte købmand havde økonomisk og tidsmæssigt overskud til at engagere sig i magistratsarbejdet.²⁶

Købmandshandel var der rig lejlighed til i Aalborg. Med en kort sejl-tur til den internationale fragtrute mellem Kattegat og Østersøen, gode havneforhold og et stort opland, var Aalborg en af de vigtigste byer i Danmark. Byens købmænd tjente gode og store penge på eksporthandlen med korn, kvæg og saltede sild til Norden, Vesteuropa og Baltikum, mens salt, vin, klæder, byggematerialer og kramvarer blev indført med henblik på videresalg ude og hjemme.²⁷

1619-magistraten drog også fordele af disse indtjenings- og investeringsmuligheder. Borgmester Jørgen Olufsen opførte i 1616 et prægtigt stenhuse, hvorfra han forhandlede store partier af korn og kramvarer, mens Didrik Grubbe i sin rådmandstid eksporterede mere end 12.000 okser til Amsterdam og Hamborg.²⁸ Ikke blot velstand, men også erfaring med administrativt arbejde og gode forbindelser til lensadministrationen gjorde sig gældende i den aalborgensiske borgmester- og rådmandskreds. I 1619 havde borgmester Hans Pedersen Wandel virket som både ridefoged, slotsfoged og tolder i Aalborg len, inden han startede sin magistratskarriere, mens Lars Hansen Skriver havde arbejdet som slotsskriver, før han i 1617 blev udnævnt til rådmand.²⁹ Endelig var der rådmand Jens Anders Hals, der i 1620'erne opnåede en direktørpost i et af Christian 4.s oversøiske handelskompagnier.³⁰

Men kunne mænd som Jørgen Olufsen og Didrik Grubbe så finde den rette balance mellem deres private forretninger og magistratsarbejdet? I forhold til arbejdsbyrden og tidsforbruget indeholder de bevarede rådstuebøger ikke mange oplysninger om de drøftelser og forhandlinger, der

26 Friedrichs 2000, s. 17–18.

27 Ørnbjerg 2005, s. 20–22.

28 Olsen 1972, s. 23 og s. 38.

29 Ørnbjerg 2011, s. 253.

30 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 225.

gik forud for de beslutninger og domme, der blev vedtaget og afsagt i forbindelse med de ugentlige møder i rådstueretten.³¹ I 1604 behandlede rådstueretten i Aalborg 101 retssager, mens man i 1614 og 1615 tog stilling til henholdsvis 68 og 90 retssager.³² Nogen støt stigende arbejdsbyrde var der for rådstuerettens vedkommende altså ikke tale om. Det talte desuden til arbejdets fordel, at man havde en mindre hær af borgerlige ombudsmænd og lønnede funktionærer til at bistå sig med det daglige arbejde på rådhuset.³³ Blandt de vigtigste af disse medarbejdere var byskriveren, der var ansvarlig for førelsen af rådstuerettens protokoller og det øvrige papirarbejde. Dertil kom de to kæmnere, der for et år ad gangen varetog og administrerede byens indtægter, udgifter og anlægsarbejder.³⁴ Endelig havde borgmestre og rådmændene råd til at ansætte handelsbetjente og tjenestefolk, der kunne passe forretningerne, når magistratsarbejdet krævede købmandens tilstedeværelse.

Alt i alt var det i 1619 forbundet med store fordele at være borgmester eller rådmænd i Aalborg. Skattefrihed, en række ekstra indtægter, forskøbsret til fremmede skibes last af luksusvarer og gratis mad og drikke af bedste kvalitet gjorde det, sammen med en ikke uoverkommelig arbejdsbyrde, eftertragtet at blive optaget i kreds.

På den baggrund må magistratsstyret i Aalborg anno 1619 betegnes som en netværksby, hvor en lille gruppe af rige købmandsfamilier dominerede såvel handel som bystyre. Selvom begrebet ”bykonger” først opstår århundreder senere, kan det med god grund hæftes på borgmestrene Jørgen Olufsen og Hans Pedersen Wandel, Didrik Grubbe og de øvrige rådmænd i Aalborg i 1619.

Christian 4.s købstadsreform

Christian 4.s købstadsreform var en del af det moderniserings- og centraliseringsprogram af de danske byer, der blev lanceret i årene mellem Kalmarkrigen (1611–1613) og Kejserkrigen (1625–1629). Hensigten var efter

³¹ Mackeprang 1975, s. 112.

³² Ørnberg 2011, s. 96.

³³ Wulff 1882–1883, s. 97–121.

³⁴ Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 123; Wulff 1882–1883, s. 97–98.

nederlandsk forbillede at skabe produktive og rige bysamfund, der kunne trække kapital og vækst til kongens riger og lande.³⁵

Først og fremmest skulle det være slut med de tendenser til klikedannelser, der kunne blive konsekvenserne af de livsvarige borgmesterembeder. Fremover skulle den enkelte borgmester kun beklæde embedet i et år. Herefter skulle han bytte plads med en af rådmændene og selv rykke ned på en rådmandspost, hvorefter proceduren gentog sig det efterfølgende år.³⁶ I henhold til købstadsforordningens § 11 var rådmandsposterne nu ikke længere reserveret til købmændene. Nu skulle også håndværkerne have muligheden. Dette skulle foregå på den måde, at magistraten i samarbejde med den lokale lensmand skulle udpege en ”*dyctig Borger*”, når en ledig rådmandspost skulle besættes.³⁷ Hensigten med disse foranstaltninger opsummeres i § 26, hvor det pointeres, at ”*Oc ligesom ingen for rigdom, medhold, slect oc svogerskafs skyld skulle til nogen bestilling nafn gifvis saa skulle icke heller nogen for ringe anseende maa forbigaaes*”.³⁸

På trods af de store visioner fik ovenstående bestemmelser dog ingen effekt i Aalborg. Jørgen Olufsen og Hans Pedersen Wandel, der var borgmestre ved købstadsreformens offentliggørelse i 1619, var fortsat borgmestre i 1622. Ingen af de daværende syv rådmænd blev som følge af købstadsreformens bestemmelser borgmestre.³⁹ Der ses heller ingen spor af håndværkere på Aalborg rådhus. Her skal man helt frem til 1640'erne, før der i Aalborg optræder rådmænd, der ikke havde deres rødder og levebrød i købmandshandlen.⁴⁰

I henhold til købstadsforordningen skulle de lokale lensmænd og stiftslensmænd nu i langt højere grad end tidligere kontrollere magistratsarbejdet.⁴¹ I Aalborg var det kongelige lensslot Aalborghus blevet anlagt ved Limfjordens bred og den nordlige bygrænse i perioden 1530'erne til 1550'erne.⁴² Slottet fungerede dels som administrativt og militært

35 Degn 2018, s. 22.

36 Secher (red.) 1891–1894, s. 563.

37 Secher 1891–1894, s. 567.

38 Secher 1891–1894, s. 571.

39 Aalborg rådstuebog 1622.

40 Ørnbjerg 2011, s. 167.

41 Degn 2018, s. 273.

42 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 27–28.

støttepunkt og var desuden embedsbolig for stiftslensmanden, kongens øverste kongelige embedsmand i det store Aalborghus len. Der var kun få minutters gang mellem slottet og rådhuset, så det burde have været en smal sag for stiftslensmanden at kontrollere magistratens arbejde. Sådan forholdt det sig dog ikke, da det var yderst sjældent, at stiftslensmanden i 1600-tallets begyndelse blandede sig i arbejdsgangen på rådhuset. Af rådstuebøgerne fremgår det, at stiftslensmand Mandrup Parsberg overværede rådstuerettens forhandlinger 21. april 1615, mens efterfølgeren, Tønne Friis, først 11. oktober 1622 var på rådhuset, hvor han ”*lod læse adskillige Mandater og Skrivelser som i Dag blev paaskrevet og forholdt Borgmestre og Raad at de alvorlig skulle have Indseende med*”.⁴³ Det er fristende at kæde Parsbergs besøg sammen med den manglende interesse for købstadsreformens gennemførelse, men i så fald havde reprimanden dog ingen synlig effekt. I 1625 blev borgmester Jørgen Olufsen ganske vist afskediget som følge af sin manglende evne og vilje til at komme til bunds i nogle håndværkeruroligheder.⁴⁴ Heller ikke denne sag blev anledning til, at kongen tog et større opgør med magistraten. Alt fortsatte, som det plejede.

Kejserkrigen

Begyndelsen på enden for Aalborgs bykonger kan ret præcist dateres til efteråret 1627 under den militære konflikt, der siden blev kendt som Kejserkrigen (1625–1629). Som følge af Christian 4.s indblanding i Trediveårskrigen (1618–1648) blev Jylland i oktober 1627 løbet over ende af den kejserlige general Wallensteins tropper, mens Christian 4.s lejesoldater flygtede hærgende og plyndrende op igennem Jylland. Her strandede de i Aalborg, hvor Limfjordens vande umuliggjorde enhver videre flugt mod nord. Soldaterne benyttede lejligheden til at plyndre Aalborg ganske eftertrykkeligt, inden de trak sig uden for byen, hvor de 10. oktober overgav sig til de kejserlige tropper.⁴⁵

43 Aalborg rådstuebog, 21. april 1615 og 11. oktober 1622.

44 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 293–304.

45 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 187.

I de hektiske oktoberdage valgte borgmestrene Hans Sørensen Tolder og Lars Hansen Skriver samt de fleste af rådmændene at laste deres familier og bærbare værdier i egne eller andres skibe og tage flugten ud af Limfjorden med kurs mod København, Marstrand eller Skåne.

De kongelige lejesoldaters kapitulation blev begyndelsen til en 19 måneder lang besættelse af Aalborg, der først blev afsluttet med fredslutningen i sommeren 1629. Under besættelsen blev Aalborg udstyret med en talstærk militær garnison, mens de kejserlige tropper med tvangsudskrevne borgere og bønder som arbejdskraft udvidede og forstærkede byens befæstningsanlæg. Den første tids villkårlige plyndringer og overgreb blev snart erstattet med en hård beskatning samt løbende tvangsudskrivninger af fødevarer, kvæg, byggematerialer og andre fornødenheder.⁴⁶

Eftersom borgmestre og rådmænd var flygtet fra Aalborg, besluttede besættelsesmagten sig for at oprette en helt ny magistrat. To købmænd og dernæst en guldsmed, hvoraf ingen tidligere havde sat deres ben på rådhuset, optrådte som borgmestre i perioden 1627–1629. Den gamle magistrats eneste to tilbageblevne rådmænd, Johan Ertmand og Jens Sørensen Skriver, fik allernådigst lov til at beholde deres embeder.⁴⁷ Eftersom de kejserlige soldater ødelagde rådhuset og spredte det tilhørende arkiv for alle vinde, har denne nye magistrat dog næppe haft megen indflydelse på tingenes tilstand.⁴⁸

I langt højere grad end købstadsreformen i 1619 blev besættelsen (1627–1629) et autoritets- og prestigetab for Aalborgs bykonger. Ikke blot måtte man flygte over hals og hoved og lade købmandsgårde og varelagre falde i fjendens hænder med store ødelæggelser og økonomiske tab til følge. Straks værre var det, at forbindelserne til lokale og internationale kunder og leverandører blev afbrudt. Det fik store og skæbnesvangre konsekvenser for magistratens handel og investeringer. Efter 1629 gik flere rådmænd fallit, mens andre opsgav deres borgerskab og flyttede fra Aalborg.⁴⁹

46 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 188–189.

47 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 188.

48 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 188, s. 194 og s. 274.

49 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 234–235 og s. 264–265.

I 1630 kom den første store udnævnelsesrunde af nye aalborgensiske borgmestre og rådmænd siden 1598. Her blev Didrik Grubbe og den velstående klædehandler Christoffer de Hemmer udnævnt til borgmestre, mens købmændene Niels Hansen Kræmmer, Just Nielsen, Christen Madsen og Christen van Ginchel blev nye rådmænd.⁵⁰ I udgangspunktet indtog de seks mænd de privilegerede positioner med indtægter, skattefrihed og andre goder, der havde kendetegnet magistratsposterne før Kejserkrigen. Som det imidlertid vil fremgå, skulle dette dog snart ændre sig.

Christen van Ginchel (1598–1673) stammede fra en velstående hollandsk købmansfamilie, der havde bosat sig i Aalborg i 1580'erne. Han blev udnævnt til rådmand i 1630 og avancerede i 1643 til borgmester. Christen van Ginchel var borgmester frem til sin død i 1673 og oplevede således de store forandringer, der opstod i Kejserkrigens kølvand.

Foto: Flemming Sørensen. Kan ikke gjenbrukes uten tillatelse.

50 Ørnbjerg 2011, s. 361.

Befæstningen

Belært af de dårlige erfaringer fra Kejserkrigen, hvor de kejserlige tropper i efteråret 1627 uden større besvær havde indtaget Aalborg, arbejdede konge og rigsråd i sommeren 1631 med planer om en modernisering og opdatering af de stærkt forfaldne volde, skanser og grave, der omgav byen.⁵¹

For aalborgensernes vedkommende indkaldte stiftslensmand Otto Skeel 6. august 1632 magistraten og byfogeden, kongemagtens lokale dommer og retsbetjent, til møde på rådhuset.⁵² Her fik magistraten besked på, at byens bidrag til befæstningsarbejdet det kommende år skulle bestå af otte dages arbejde af hver fuld ejendom og otte dages arbejde af hver tre boder. Arbejdet skulle udføres fra klokken fem om morgenen og afsluttes klokken syv om aftenen. Husejerne og beboerne skulle deles om arbejdsbyrden. Med henblik på en retfærdig fordeling af arbejdet fik magistraten besked på at udarbejde en detaljeret og fuldstændig oversigt over byens huse, beboere og ejendomsforhold.⁵³

Bortset fra dette omfattende registreringsarbejde fik magistraten ingen indflydelse på projektet. På tegnebordet var det kongens befæstningsingeniør, Axel Urup, der i samarbejde med en række bygmestre og andre eksperter førte pennen. Arbejdsstyrken på hundredvis af borgere og indkaldte fæstebønder blev derimod ledet af officerer, der var indkaldt til formålet. Resultatet blev anlæggelsen af nye skanser ved Aalborgs indfaldsveje og forbedringer af de omkringliggende volde. Anlæggelsesarbejderne blev udført i 1634 og 1635 og greb på alle måder forstyrrende ind i de lokale forhold. Forstyrrelserne skyldtes ikke mindst, at magistraten siden 1550'erne havde ladet befæstningsværkerne passe sig selv. Det manglende opsyn havde resulteret i, at borgerne havde bygget huse på og uden for voldene, mens andre kreative sjæle havde gravet vandingskanaler mellem voldgraven og deres marker og haver.⁵⁴ Som om dette ikke var ødelæggende nok, havde borgernes griseflokkede i årevis uantastet kunnet rode og grave i fæstningsanlægget. Fra kongens side

51 Bergmann Møller et al. 2011, s. 231.

52 Aalborg rådstuebog, 6. august 1632.

53 Aalborg rådstuebog, 6. august 1632.

54 Bergmann Møller et al. 2011, s. 234–235.

blev der nu stillet krav om nedrivningen af disse byggerier, ligesom ejerne blev stævnet til de lokale domstole med krav om erstatning. Som en konsekvens heraf måtte selv velstående rådmandsfamilier nu opgive retten til landbrugsjord, ejendomme og fiskedamme uden for volden.⁵⁵

Havnen

25. juni 1632 havde Christian 4. med det formål at få repareret Aalborgs stærkt forfaldne havneanlæg til gavn for byens oversøiske handel bevilget magistraten ret til at opkræve en told på seks skilling af hvert fremmed skib, der benyttede havneanlægget.⁵⁶ Opkrævningsarbejdet tog magistraten åbenbart ikke synderligt alvorligt, for allerede 29. juli 1632 måtte det fra kongens side indskræpes, ”at disse Penge anvendtes til Broens Reparation og ikke til andet Brug”.⁵⁷

Godt syv år senere, i vinteren 1639, var der endnu ikke sat skred i planerne om reparationerne på havneanlægget. På den baggrund skrev storkøbmanden Jens Bang til Christian 4. og tilbød at opføre ikke blot et nyt havneanlæg, men også et tilhørende hus, der skulle anvendes som kornmagasin og bolig for kongens søfolk og skibshåndværkere. Til finansieringen af dette ambitiøse byggeprojekt udbad Bang sig retten til at opkræve den told på seks skilling, der indtil nu havde været forbeholdt magistraten.⁵⁸

I 1630'erne var Bang Aalborgs rigeste købmand med sin helt egen handelsflåde, der uden tvivl ville kunne høste store fordele ved et nyt havneanlæg. Samtidig var Bangs krav om andel i toldafgifterne et direkte angreb på magistratens embedsførelse og rettigheder. På trods af magistratens hårdnakkede protester fik Bang kongens tilladelse. Uheldigvis for Bang faldt projektet sammen med, at hans to største skibe forliste i perioden 1639–1641, så længere kom storkøbmanden ikke i den retning.⁵⁹ Vedligeholdelsen af havnen faldt dermed igen tilbage på magistraten.

55 Ørnbjerg 2011, s. 195.

56 Bricka et al. 1885–2007, 25. juni 1632.

57 Bricka et al. 1885–2007, 29. juli 1632.

58 Wulff 1885–1886, s. 152–153.

59 Ørnbjerg 2005, s. 47 og s. 106.

I modsætning til i 1632 kunne man dog ikke længere frit disponere over de bevilgede toldindtægter. I 1651 beordrede Frederik 3. (r. 1648–1670), at der til disse penges opbevaring skulle anskaffes et skrin med nøgle. Skrinet skulle fremover stå i toldboden, så byens tolder kunne holde den under opsyn. Alle opkrævede beløb skulle dertil bogføres i en særskilt protokol, ”*saa det kan vides, at der omgaas rigtigt med den, naar byens regnskab forhøres*”.⁶⁰ De tider var forbi, hvor magistaten frit kunne disponere over byens indtægter.

Skatten

Kejserkrigens ødelæggelser og de deraf følgende støt voksende udgifter til statsadministrationen og det militære apparat betød udskrivelsen af et voksende antal ekstraordinære skatter.⁶¹ I flere byer betød dette, at borgerne nu stillede krav om større indsigt i takseringsarbejdet med henblik på at skabe mere retfærdig fordeling af den hastigt voksende skattebyrde.⁶² Den normale praksis ved sådanne skatteudskrivninger havde i byerne ellers været, at magistraten i samarbejde med en lille udvalgt skare af borgere takserede, hvem der skulle betale hvad i skat.⁶³ I 1619 havde købstadsreformens § 13 godt nok påbudt, at alle borgere i fællesskab hvert år ved nytårstid skulle udvælge ”*gode forstandige Borgere*”, der i samarbejde med det forgangne års kærner skulle gå fra dør til dør og vurdere den enkelte husstands skattebetalingsevne.⁶⁴

Takseringen skulle foretages af ”*Øfrighed og Borgere ingen undtagen*”, hvorefter resultaterne skulle fremlægges til godkendelse hos et udvalg bestående af lensmanden, en borgmester og to rådmænd.⁶⁵

Men hvordan gik det med gennemførelsen af disse nye beskatningsregler i Aalborg? 1. oktober 1638 kunne kærner Jørgen Poulsen anklage Hans Bartskeer ”*for nogen Ærerørige Ord som han paa Borgmestre og*

60 Bricka et al. 1885–2007, 16. december 1651.

61 Jespersen 2004, s. 127–130.

62 Ladewig Petersen 1980, s. 286.

63 Munch 1971, s. 28.

64 Secher 1891–1894, s. 568.

65 Secher 1891–1894, s. 568.

Raad og 24 Mænd som havde sat Kongelig Majestæts Skat skal have sagt”.⁶⁶ Heraf fremgår det altså, at magistraten fortsat var dybt involveret i skattetakseringen. Desuden blev der både i 1634 og 1638 i byens regnskaber anført udgiftsposter på øl, ”*der blev drukket paa Raadstuen, da Skatten blev sat*”.⁶⁷ Da Gunni Jensen Kræmmer i 1641 stod anklaget for at have overfuset magistraten, skulle det være sket, da ”*Borgmestre og Raad og flere Dannemænd paa Aalborg Skattestue sidst forleden var i færd med at sætte og taksere Kon. Majestæts Skat*”.⁶⁸ Disse vidnesbyrd fortæller os to ting. For det første, at det stik imod § 13 fortsat var magistraten, der stod for skattetakseringen i Aalborg. For det andet, at der blandt byens borgere var stigende utilfredshed hermed.

Til sidst var det kommet så vidt, at Jens Bang 5. marts 1640 skrev en længere klage til Danske Kancelli. I klagen kunne Bang fortælle, at det i Aalborg ikke var købstadsforordningens bestemmelser om skattetakseringen, der blev anvendt. Til gengæld forholdt det sig sådan, at ”*Borg. og Raad tværtimod Eders kgl. Majestæts Forordn. har aarlig selv udnævnt nogle af Borgerskabet, hvem de ville, og med dem selvillig tiltaget sig Myndighed at sætte Skatten*”.⁶⁹ Borgerne havde uden held ”... *begæret, at Byens Regnskaber aarlige efter gammel Brug og Eders Maj.s naadigste Forord. maatte af upartiske forhøres og Skattebrevet mod Borgermandtallene og Skattens Taxt maatte konfereres*”.⁷⁰

Magistraten havde åbenlyst ikke fulgt købstadsforordningens forskrifter. Af samme årsag var hverken skattelisterne eller andre af byens regnskaber siden 1630 blevet kontrolleret, gennemgået og revideret af stiftslensmanden. At der var hold i Bangs klage, fremgår af det brev, der 22. maj 1640 blev afsendt fra Danske Kancelli til stiftslensmanden på Aalborghus. Her kunne stiftslensmanden læse, at ”*Da det berettes, at Borgemestre og Raad i Aalborg ikke i mange Aar har ladet Byens Regnskaber revidere, skal han, saa hurtigt som det kan ske, fordre Byens Regnskaber for sig og nøje revidere dem*”.⁷¹

66 Aalborg Byfoged Justitsprotokol, 1. oktober 1638.

67 Kæmnerregnskaberne for Budolfi sogn, 1634 og 1638.

68 Aalborg Byfoged Justitsprotokol, 15. februar 1641.

69 Wulff 1885–1886, s. 190.

70 Wulff 1885–1886, s. 190.

71 Bricka et al. 1885–2007, 22. maj 1640.

Først for årene 1644 og 1650–1651 findes der med de bevarede skatteli-ster og deres omtale af de nedsatte udvalg af både håndværkere og køb-mænd nu dokumentation for, at beskatningsforholdene blev praktiseret efter forskrifterne i ”*Kongelige Majestæts Forordning*”.⁷² Til gengæld ses der ingen spor af hverken borgmestre eller rådmænd i disse udvalg. Her var magistraten endnu en gang blevet sat uden for indflydelse på egen banehalvdel.

Stiftslensmanden på besøg

Da Aalborg bys regnskaber i 1640 blev kontrolleret og gennemgået, var det ikke den eneste gang, magistraten efter 1629 kom i kontakt med den lokale stiftslensmand. I modsætning til før Kejsrerkrigen dukkede denne kongelige embedsmand nu langt hyppigere op på Aalborg råd-hus med krav, ordrer og spørgsmål til magistraten. Arbejdet med byens befæstning har allerede været nævnt, men 15. september 1632 havde stiftslensmand Otto Skeel igen indkaldt magistraten til møde. Denne gang drejede det sig om oprettelsen af en velgørende fundats, der skulle betale for føde og klæder til byens mange fattige og forældrelose.⁷³ Siden Reformationen i 1536 havde fattigforsorgen ellers været magistratens ansvarsområde, men som følge af de store sociale problemer i Aalborg efter Kejsrerkrigen blev borgmestrene og rådmændene nu sat fra bestil-lingen. Skeels initiativ strandede ganske vist på borgernes manglende evne og vilje til at betale, men i 1651 blev der på vegne af Frederik 3. oprettet et børnehus i Aalborg, hvor forældrelose børn og omstrejfare fra hele Jylland skulle producere klæde. Heller ikke dette projekt fik magistraten indflydelse på, da arbejdet og opsynet blev overladt til ind-kaldte specialister og opsynsmænd.⁷⁴

Ellers hang stiftslensmandens besøg på rådhuset efter 1629 som regel sammen med rykkere for manglende toldindbetalinger og rekrutterin-ger af bartskærere og musikanter, der skulle gøre tjeneste i orlogsflåden.⁷⁵

72 Skillingstakster for Aalborg, 1644, 1650 og 1651.

73 Aalborg rådstuebog, 15. september 1632.

74 Ørnbjerg 2011, s. 205–206.

75 Aalborg rådstuebog, 9. februar 1638 og 20. april 1638.

Det kunne også dreje sig om deciderede lovovertrædelser, som 20. april 1638, hvor de forsamlede borgmestre og rådmænd måtte stå skoleret for at have solgt offentlige byggegrunde, ligesom man åbenbart ikke havde overholdt de rette bestemmelser om mål og vægt.⁷⁶ Andre gange kunne stiftslensmandens besøg på rådhuset få karakter af et decideret forhør, som det skete 14. januar 1642. Her måtte magistraten svare på en byge af spørgsmål om manglende saltleverancer, udeblevne afleveringer af byens regnskaber, ordentlige prislister for byskriverens arbejde, opsyn med ungdommens skolegang, renholdelse af byens gader og stræder samt oprensning af de åer og vandløb, der gennemskar Aalborg i nord-sydgående retning.⁷⁷

Den nye tids mænd

I andet og tredje bind af *Aalborgs Historie* konkluderede historikeren Gert Poulsen, at rådmændene efter enevældens indførelse i 1660 primært blev rekrutteret fra den aalborgensiske middelklasse, ligesom flere af rådmændene nu kunne fortælle, at de udelukkende levede af indtægterne fra rådmandsarbejdet.⁷⁸ Det var nye toner fra den kreds af købmænd, der i Didrik Grubbes dage havde handlet, sejlet og rejst fra Norge til Middelhavet.

En sammenføring af de daværende rådmænds navne med den først bevarede skatteliste fra 1644–1646 viser, at de rådmænd, der blev udnævnt i 1650'erne, vitterligt ikke var særligt velstående. I 1644 betalte Claus Thomsen Høgh, Iver Christensen og Jens Christensen, der blev rådmænd 1651 og 1656, hver to skilling i byskat. Deres kolleger Anders Madsen og Morten Jensen betalte i 1646 henholdsvis syv og tolv skilling i byskat.⁷⁹ Fra denne gruppe af kommende rådmænd er der et stykke vej op til de rigeste Aalborg-købmænd, der betalte to-fire mark i byskat.⁸⁰ Claus Thomsen Høgh og Anders Jensen havde godt nok i begrænset omfang

76 Aalborg rådstuebog, 20. april 1638.

77 Aalborg rådstuebog, 14. januar 1642.

78 Poulsen & Christensen 1990, s. 14; Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 206.

79 Skillingstakster, 1644 og 1646.

80 Skillingstakster, 1644.

forsøgt sig med oksehandel, men ellers er der ikke spor af, at nogle af de nye rådmænd skulle have engageret sig nævneværdigt i handelslivet.⁸¹

I perioden 1640'erne-1660'erne ses der en tendens til, at Aalborgs rigeste borgere fravalgte rådmandsposterne for i stedet at kunne koncentrere sig om deres forretninger og driften af de herregårde, der var blevet frigivet til salg ved enevældens indførelse. Storkøbmanden Jens Bang, der i 1630'erne og 1640'erne jo ellers gerne blandede sig i magistratens ansvarsområder, udviste aldrig interesse for en rådmandspost.⁸² Blandt andre rige aalborgensere, der foretog sådanne fravalg, var apotekeren Johannes Frederik Friedenreich, de borgerlige godsejere Christoffer de Hemmer den yngre og Thøger Lassen samt lægerne Niels Benzon og Niels Jespersen.⁸³

At et magistratsembede fra 1660'erne til 1680'erne rent faktisk kunne blive en alternativ levevej, illustreres med de to borgmestre Daniel Calow og Jacob Urbansen. Calow stammede fra Preussen og havde oprettet et apotek i 1639 i Aalborg, hvor han blev rådmand i 1647. I 1665 solgte Calow apoteket for at koncentrere sig om den borgmesterpost, han havde opnået i 1660.⁸⁴

Borgmester Jacob Urbansens far var håndværker i Aalborg, men sønnen rejste til København, hvor han gjorde karriere som skriver ved orlogsværftet på Bremerholm.⁸⁵ I 1651 vendte Urbansen så tilbage til Aalborg som tolder. I modsætning til Calow havde Urbansen ved sin udnævnelse til borgmester aldrig været rådmand. Allerede i 1664 erklærede tolderen, at han aldrig havde ernæret sig som købmand, men udelukkende levede af indtægterne fra sit embede.⁸⁶ Med Urbansens baggrund og uddannelse var der på alle måder tale om et radikalt brud med tidligere borgmestervalg, hvor kandidaterne traditionen tro fandtes blandt velstående købmænd, der først havde tjent som rådmænd. At en håndværkersøn i 1674 skulle opnå at blive borgmester i en af rigets største byer, ville blot få årtier tidligere have været et helt utænkeligt scenarie.⁸⁷

81 Tauber & Nielsen 1879–1880, s. 137–139; Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 242–243.

82 Ørnbjerg 2005, s. 123.

83 Olesen 1972, s. 57, s. 65 og s. 91.

84 Olesen 1972, s. 86.

85 Tauber & Nielsen 1879–1880, s. 107.

86 Tauber & Nielsen 1879–1880, s. 107.

87 Poulsen & Christensen 1990, s. 15.

Hvad skyldtes nu denne overgang fra overklasse og købmænd til middelklasse og bureaukrater, der kan dokumenteres i Aalborg fra 1650'erne til 1670'erne? Først under Torstenssonfejden (1643–1645) og siden under Karl Gustav-krigene (1657–1660) blev Aalborg besat af svenske og allierede hjælpetropper, der holdt byen i et jerngreb, udplyndrede adelen og bønderne i oplandet, stjal handelsflåden og jævnedes borgernes huse med jorden.⁸⁸ I Karl Gustav-krigenes kølvand fulgte dertil pest og misvækst, hvilket blot bidrog yderligere til elendighederne i byen og oplandet.⁸⁹

Her skal man desuden huske på, at en stor del af de indtægter, man som borgmester eller rådmand havde krav på, var snævert forbundet med væksten i Aalborgs handelsliv. Svigtede de fremmede kræmmere det årlige pinsemarked, eller var der ingen skippere, der havde behov for at få udstedt søpas til kommende handelsrejser, betød det ingen peber til borgmestrene og ingen penge til rådmændene. Ikke desto mindre var de indtægter, der trods alt fortsat kunne indkasseres i forbindelse med magistratsarbejdet, at foretrække frem for at beskæftige sig med den mere og mere krigs- og kriseramte købmandshandel.

Af samme årsag praktiserede borgmestrene Calow og Urbansen i tæt samarbejde med rådmandsgruppen en mere og mere kreativ forvaltning af byens indtægter. I 1682 kunne en kongelig undersøgelseskommission dokumentere, at adskillige skatter aldrig var blevet opkrævet, mens legater var blevet benyttet til at dække underskud i de interne regnskaber. Toldindtægter var gået direkte i borgmestrenes lommer, ligesom magistraten havde solgt byens jord og byggegrunde til spotpris til familier og venner.⁹⁰ Undersøgelseskommissionens arbejde resulterede i magistratens afskedigelse i 1682. For de to hovedmænds vedkommende kan det afslutningsvis bemærkes, at Jacob Urbansen begik selvmord, mens Daniel Calow flyttede fra Aalborg for at bosætte sig på gården Kragelund ved Mariager Fjord.⁹¹

88 Tvede-Jensen & Poulsen 1988, s. 197–202.

89 Christensen 2018, s. 469–471.

90 Poulsen & Christensen 1990, s. 16–18.

91 Olesen 1972, s. 77 og s. 88.

Konklusion

Den svækkelse af bystyret, de krav om større arbejdsindsats og den professionalisering af den daglige forvaltning, som Knud J.V. Jespersen fandt i 1600-tallets Odense, holdt på alle måder sit indtog i 1600-tallets Aalborg. Christian 4.s ambitiøse købstadsreform fik i 1619 ingen mærkbar indflydelse på magistratens privilegerede tilværelse. Begyndelsen til enden for de aalborgensiske bykonger kan derimod mere præcist dateres til efteråret 1627, hvor Kejserkrigen ramte Aalborg for fuld styrke. Det betød store økonomiske problemer for mange af de velstående købmænd, der havde domineret magistraten siden 1600-tallets begyndelse. I løbet af 1630'erne og op gennem 1650'erne skete der med kongemagtens krav og projekter, om vi så taler om befæstningens modernisering, det nye havneanlæg eller en omorganisering af fattigforsorgen, en svækkelse af det traditionelle bystyre. Dertil kom den voksende bunke af forespørgsler og ordrer, der stillede nye og større krav til arbejdsindsatsen. Problemet var så bare, at indtægterne og privilegierne ikke fulgte med. Den hårfine balance mellem privilegierne, tidsforbruget og besværet ved magistratsarbejdet, som Christopher R. Friedrichs i sin tid gjorde opmærksom på, havde forrykket sig i Aalborg.

I modsætning til de europæiske byer finder vi trods alt ingen advokater blandt de aalborgensiske borgmestre og rådmænd. Ikke desto mindre blev flere arbejdsopgaver i 1630'erne-1650'erne overladt og uddelegeret til professionelle ingeniører, embedsmænd og udvalgte borgere. Samtidig blev borgmester- og rådmandsposterne fra og med 1650'erne betragtet som et levebrød for mindrebemidlede købmænd, toldere og apotekere. Det var en væsentlig forskel fra årene før Kejserkrigen, hvor embederne var blevet betragtet som et kærkomment supplement til købmandshandlen.

Den transformation – fra den gamle elite af bykonger til en ny elite af bureaukrater – som man oplevede andre steder i Danmark, Norden og Europa, gjorde sig også gældende i Aalborg. I årene 1619–1682 udviklede Aalborg sig således fra at have været en netværksby, hvor en lille elite af købmænd satte den økonomiske og lokalpolitiske dagsorden, til i langt højere grad at blive en statsstyret by. 1630–1682 blandede kongemagten sig i langt højere grad end tidligere i magistratens arbejdsopgaver.

Kulminationen på denne udvikling og bykongernes endelige fald indtraf med afskedigelsen af magistraten i 1682.

Arkivmateriale

Rigsarkivet, Viborg

Aalborg Rådstue, Magistraten:

Rådstuebog: 1604–1605, 1614–1615 og 1622–1661.

Skillingstakster: 1644–1651.

Budolfi sogns kæmnerregnskaber: 1634 og 1638.

Aalborg by og birk (og en del af Fleskum Herred):

Aalborg Byfoged Justitsprotokoller: 1638 og 1641.

Digitale ressourcer

www.ordnet.dk (1. februar 2020)

Trykt litteratur og kildemateriale

Bergmann Møller, S., Springborg, B. & Ørnbjerg, J. (2011): "Aalborgs befæstning i middelalder og renaissance" i Bitsch Christensen, S. (red.), *Renæssancens befæstede byer*, *Danske Bystudier*, 5, Aarhus Universitetsforlag, s. 217–244.

Bricka, C. F. et al. (red.) (1885–2007): *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold*. I uddrag 1551–1660, København.

Christensen, L. (2018): *Svenskekrigene 1657–60. Danmark på kanten af udsejelse*, Skive.

Clark, P. (2009): *European Cities and Towns 400–2000*, Oxford.

Cowan, A. (1998): *Urban Europe 1500–1700*, London.

Degn, O. (2018): *Fremgang, krise og velstand. De danske byers historie 1536–1720*, Tarm.

Ericson, L. (1988): *Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599–1637*, Stockholm.

Friedrichs, C. R. (1995): *The Early Modern City 1450–1750*, Singapore.

Friedrichs, C. R. (2000): *Urban Politics in Early Modern Europe*, London.

Jespersen, K. J. V. (1984): "Bystyre og forvaltning" i Ladewig Petersen, E. et al. (red.), *De fede år. Odense 1559–1660, Odense bys historie*, bd. 2, Odense, s. 143–182.

Jespersen, K. J. V. (1989): "Tiden 1648–1730", *Gyldendals Danmarkshistorie*, bd. 3, København.

Jespersen, K. J. V. (1999): *Stat og nation. Den europæiske civilisation 1500–1900*, Viborg.

- Jespersen, L. (2004): "Adelsvældens skatter 1536–1660", *Dansk Skatthehistorie*, bd. 3, Viborg.
- Mackeprang, M. (1975): *Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV (Forordn. af 1619)*, København (første udgave 1900).
- Munch, P. (1977): *Købstadstyrelsen i Danmark fra Kristian IVs tid til det 18. aarhundredes midte (1619–1745)*, København (første udgave 1900).
- Olsen, S. B. (1972): "Fra Povl Pop til Poul Pagh. Mænd og huse i det gamle Aalborg", *Aalborgbogen*, Selskabet for Aalborgs Historie.
- Ladewig Petersen, E. (1980): "Fra standssamfund til rangssamfund 1500–1700", *Dansk Socialhistorie*, bd. 3, Viborg.
- Poulsen, G. & Christensen, P. B. (1990): "Aalborg fra politisk skandale mod økonomisk katastrofe fra 1680 til 1814", *Aalborgs Historie*, bd. 3, Aalborg.
- Secher, V. A. (red.) (1891–1894): *Corpus Constitutionum Daniae. Forordninger, Recesser og andre Kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende 1558–1660*, bd. 3, København.
- Tauber, E. & Nielsen, A. H. (1879–1880): *Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg i Fortid og Nutid*, Aalborg.
- Tvede-Jensen, L. & Poulsen, G. (1988): "Aalborg under krise og højkonjunktur fra 1534 til 1680", *Aalborgs Historie*, bd. 2, Aalborg.
- Wulff, D. H. (1868–1869): "Magistratsvedtægter for Aalborg fra midten af det sextende Aarhundrede", *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi*, bd. 2, Aalborg, s. 13–66.
- Wulff, D. H. (1882–1883): "Kommunale Bestillingsmænd i Aalborg i ældre Tid", *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi*, bd. 9, Aalborg, s. 97–121.
- Wulff, D. H. (1885): *Jens Bang. Kjøbmand i Aalborg 1605–1644*, Aalborg.
- Ørnbjerg, J. (2005): "Jens Bang – en købmand i 1600-tallets Aalborg", *Aalborgbogen*, Selskabet for Aalborgs Historie.
- Ørnbjerg, J. (2011): "Mod en ny tid? Studier over det aalborgensiske rådsaristokratis økonomiske, politiske, sociale og kulturelle udvikling 1600–1660", upubliceret ph.d.-afhandling, Aalborg Universitet.